

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra logiky

Bakalářská práce

Karolina Holasová

Questions bordering on meaninglessness in analytical
philosophy

Otázky na hraně smysluplnosti v analytické filosofii

Praha, 2018 vedoucí práce: Mgr. Pavel Arazim, Ph.D.

Děkuji vedoucímu práce, Mgr. Pavlovi Arazimovi, Ph.D., za pomoc, nekonečnou trpělivost a cenné náměty k vylepšení. Děkuji Karolině Martinkové za pomoc při korektuře a rodičům za podporu během studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 12.8.2018

Podpis:

Abstract

An objective of classical analytical philosophy was to define a philosopher proposition via modern logics. Because of that, they started to examine what is and what is not a meaningful question which it makes sense to answer. As successors of a great philosopher G. Frege logical positivists such as Rudolf Carnap, Wittgenstein, Schlick or Ayer approached the problem of language and especially of the language of philosophy very critically. The reason why they decided to question a meaningful proposition was because many questions of their fellow non-analytical philosophers such as for example Heidegger were considered by logical positivists as nonsensical. The result of their inquiry was that some logical positivists even excluded questions of ethics and aesthetics, or, for example the question whether God exists or whether our soul is immortal. But these questions are important and it is very natural to assume an attitude towards them.

Our thesis will examine the attitudes towards these questions of several analytical philosophers.

Abstrakt

Klasická analytická filosofie se pomocí moderní logiky snažila vymezit, co je a co není smysluplný výrok a díky tomu také, co je a co není dobře položená otázka, na kterou má smysl hledat odpověď. Logičtí pozitivisté jako např. Rudolf Carnap v návaznosti na Fregea přistupovali k fungování přirozeného jazyka a především jazyka filosofie velmi kriticky, což autory jako kromě zmíněného Carnapa také např. Wittgensteina, Schlicka nebo Ayera vedlo k tomu, že mnoho tradičních filosofických otázek i mnoho otázek, jimiž se zabývali jejich neanalyticky ladění filosofičtí současníci jako např. Heidegger, označili za nesmyslné. Někteří tímto způsobem diskvalifikovali všechny problémy etiky a estetiky, ale také např. otázky zda existuje bůh, zda má člověk nesmrtelnou duši a mnoho dalších otázek, které přitom nepochybně mají svou naléhavost. Právě pro tuto jejich naléhavost je přirozené očekávat, že k nim člověk nějaký postoj musí zaujmout, byť tento postoj nemusí nutně spočívat v nalezení konkrétní odpovědi. Práce bude zkoumat vyjádření různých analytických filosofů k těmto otázkám a rekonstruovat, jaký životní postoj a naladění analytická filosofie nabízí.

Klíčová slova: logický empirismus, vídeňský kroužek, metafyzika, definice smysluplné věty

Obsah

0. Úvod	7
1. Nové vymezení základních filosofických pojmů pomocí logiky	12
1.1. Definice filosofie	12
1.2 Definice metafyziky	15
2. Definice smyslupné věty	19
2.1 Wittgensteinovo pojetí	19
2.2 Carnapova definice smyslupné věty	21
2.3 Ayerova definice	24
3. V čem je metafyzika pro empirické pozitivisty problematická	27
3.1 Wittgensteinův postoj k metafyzice	27
3.2 Carnapovo radikální stanovisko vůči metafyzice	28
3.3 Ayerovy výtky vůči metafyzice	31
4. Kam zařadit metafyziku	33
4.1 Wittgensteinovo zařazení	33
4.2 Carnapova degradace metafyziky	36
4.3 Ayerův závěr o metafyzice	38
5. Závěr	42
Seznam literatury	43

0. Úvod

Rozvoj logiky ve dvacátém století nezapůsobil významně pouze na vědu, ale také na filosofii. Nové možnosti jasného vyjádření, které logika dovoluje, umožnily filosofům ptát se, co je to smysluplný výrok a jak jej definovat.

Právě tomuto filosofickému zlomu se začalo říkat *obrat k jazyku*. Vystaly zde otázky typu „zda nás filosofie může dovést k nějakému skutečnému poznání“ (J.Peregrin, 2008, s. 20). Proč nové poznání a proč právě v této době získali někteří filosofové pocit, že je potřeba takzvanou matku všech věd předefinovat? Děje se tak z toho důvodu, že věda byla na začátku dvacátého století již natolik rozvinuta, že některé otázky, kterými se dříve zabývala filosofie, byly přesunuty do vědních disciplín. Například otázky po základním stavebním kameni hmoty se dnes připisují takřka výhradně fyzice. Proto se filosofové začali ptát, co by mělo být nyní úlohou filosofie a zda-li její tradiční podoba není už příliš zastranala a nefunkční. Na některé filosofy zapůsobila logika tak silně, že právě v ní viděli klíč, jak posunout moderní filosofii kupředu.

V naší práci se budeme zabývat právě tím, jak logika v očích logických empiristů ovlivnila filosofii a proč se rozhodli zpochybnit její historické rozdělení, do kterého patří metafyzika. Tímto problémem se budeme zabývat z pohledu tří filosofů, a to Ludwiga Wittgensteina, Rudolfa Carnapa a Alfreda Julese Ayera.

Abychom se ale zásadní otázkou logických empiristů mohli detailně zabývat, musíme si nejprve představit základní pojmy, které v práci budeme používat a seznámit se s autory a díly, která posléze budeme podrobněji zkoumat.

Protože jsme se již zmínili o logických empiristech, vysvětlíme si tento pojem jako první. Logický empirismus je filosofický směr dvacátých a třicátých let minulého století. Je důležité zdůraznit, že se jedná o směr, logičtí empiristé neměli jednotnou doktrínu, kterou by se řídili. To, čím se odlišují od ostatních, je shrnuto v citaci ze stanfordského slovníku: „What held the group together was a common concern for scientific methodology and the important role that science could play in reshaping society. Within that scientific methodology the logical empiricists wanted to find a natural and important role for logic and mathematics and to find an understanding of philosophy” (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011). Jedná se tedy o směr, jehož filosofické zkoumání bude stát na vědeckých poznatcích a hlavně na logice.

Logický empirismus by se dal rozdělit do tří skupin. Jsou jimi takzvaný Vídeňský kroužek, Berlínský kroužek a skupina sdružující jejich nástupce, většinou americké filosofy, které předchozí dvě skupiny ovlivnily.

Další termín, který se v souvislosti s naší prací musí objasnit, je logický pozitivismus. Stanfordský slovník říká, že rozdíl mezi logickým pozitivismem a logickým empirismem je minimální. „Usually when distinctions are drawn, ‘logical empiricism’ is the wider term. ‘Positivist’ is a term usually applied by opponents of various doctrines. It was used by some of the Viennese logical empiricists about themselves but generally with caution and in stressing the differences between their own views and those of the 19th century positivists.“ (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011). Vidíme tedy, že tyto termíny jsou si příbuzné. Například Jaroslav Peregrin je bere za synonymní: „a proto se pro vznikající učení ustálil název logický pozitivismus [logical positivism] nebo logický empirismus [logical empiricism]“. (Peregrin, 1992, 50) V naší práci budeme uvedené dva termíny také používat synonymně.

Poslední označení, které musíme prozkoumat, je velice významný Vídeňský kroužek, německy Wiener Kreis. Skupina byla utvořena Moritzem Schlickem.

„Koncem dvacátých let vzniká ve Vídni volné sdružení filosofů a vědců, kteří jsou pod vlivem nových vědeckých poznatků nespokojeni s tradiční filosofií a metodologií vědy a kteří se snaží nahlédnout podstatu světa a našeho poznání zcela novým způsobem“ (Peregrin, 1992, 49-50)

Vědeckými poznatky se chápe hlavně logika, a jak už bylo zmíněno, empirie. Proto se tedy Vídeňský kroužek řadí ke směru logický empirismus neboli logický pozitivismus. V jedné větě by se jejich snažení dalo shrnout následovně: „The Vienna Circle was a group of early twentieth-century philosophers who sought to reconceptualize empiricism by means of their interpretation of then recent advances in the physical and formal sciences“ (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2006). Pro naši práci je významný hlavně tím, že všichni tři filosofové, na kterých je práce postavena, jsou s Vídeňským kroužkem spojováni.

Rudolf Carnap byl přímo součástí Vídeňského kroužku. Docházel pravidelně na jejich přednášky a je považován za člena.

A. J. Ayera bychom mohli nazvat přítelem Vídeňského kroužku. Setkání se někdy účastnil, ale vzhledem k tomu, že působil v Anglii, nedá se považovat za stálého člena. Podle Stanfordského slovníku sám sebe označoval spíše za logického pozitivistu „The one philosopher who would have

unhesitatingly described himself as (having been) a logical positivist was A. J. Ayer.” (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011)

L. Wittgenstein je označován spíše jako předchůdce Vídeňského kroužku, ač s jeho existencí a působením obeznámen byl. *Traktát*, kniha kterou v naší práci budeme analyzovat, byla ovšem pro většinu logických empiristů zásadní a Vídeňský kroužek hluboce ovlivnila. Není proto divu, že na ni navazují i Carnap s Ayerem.

Ujasnili jsme si důležité pojmy, kterými se budeme zabývat a vyjmenovali tři autory, jejichž myšlenky budeme v naší práci rozebírat. Podívejme se na konkrétní díla našich autorů a seznámme se s nimi.

První a velice zásadní dílo je od Ludwiga Wittgensteina, *Tractatus logico-philosophicus*. Jedná se o jediné dílo, které vyšlo za Wittgensteinova života, ostatní byla vydána až posmrtně. Kniha vyšla v roce 1921 a hned v následujících letech se stala zásadní pro mnoho filosofů. *Traktát* ovlivnil například i R. Carnapa a A. J. Ayera, kteří se považují za jeho následovníky. Wittgenstein sám říká, že navazuje na „velkolepá díla Fregy a na práce svého přítele Bertranda Russela“ (Wittgenstein, 1921, s.8).

Podívejme se na strukturu knihy. V *Traktátu* se setkáváme s aforismy, které na sebe logicky navazují. Wittgenstein nemluví v doktrínách, v mnoha případech neuvádí ani příklady ani argumenty, které by aforismy podporovaly, což mu bylo jeho následníky, například A. Kennym, vytýkáno. V předmluvě se dozvídáme, že se kniha zabývá „filosofickými problémy a ukazuje - jak se domnívám -, že formulace problémů stojí na neporozumění logice našeho jazyka“ (Wittgenstein, 1921, s.8). Vidíme, že pro Wittgensteina je zde logika zásadní disciplínou, díky které můžeme odhalit, že některé filosofické problémy vlastně žádnými problémy nejsou, protože filosofové neporozuměli jazyku.

Dílo je uspořádáno do sedmi částí reprezentovaných sedmi hlavními aforismy. První a druhá část se zabývá ontologií, konkrétně v první mluví o světě a v druhé o stavech a možnostech. Třetí až šestá skupina aforismů je pak věnována obrazu světa. Nejprve Wittgenstein ukazuje, co znamená pojem obraz, pak se zabývá filosofií jazyka a samotnou koncepcí své filosofie, následně představuje svou teorii logiky. Poslední část je obsažena v jediném aforismu „O čem se nedá mluvit, o tom se musí mlčet.“ Podívejme se, co si Wittgenstein klade za cíl: „kniha chce vytyčit hranice myšlení, či spíše - nikoli myšlení, ale výrazu myšlenek“. (Wittgenstein, 1921, s.8) Zajímá se tedy o to, co všechno ve filosofii můžeme zkoumat a co nikoli.

Zjistili jsme, jak je kniha koncipována a jaký je její hlavní cíl, proto můžeme přejít k dalšímu filosofovi, a to k Rudolfovi Carnapovi.

Dalším autorem, kterým se budeme zabývat, je člen Vídeňského kroužku Rudolf Carnap. Analyzovat budeme konkrétně článek *Překonání metafyziky logickou analýzou jazyka* z roku 1931. Tento článek přímo polemizuje s přednáškou s názvem *Co je metafyzika* velice vlivného filosofa dvacátého století, Martina Heideggera, který je známý svým zájmem o metafyziku. Jak název napovídá, článek je zaměřen na metafyziku a zpochybnění této disciplíny jako součásti filosofie. Jeho argumentace je rozdělena do sedmi oddílů.

První je *Úvod*, kde Carnap představuje svou tezi; odhalit, že „domnělé věty metafyziky jsou logickou analýzou odhaleny jako pseudověty“ (Carnap, 1931, s.1) Vidíme, že Carnapovým cílem bude "sesadit" metafyziku, avšak kam jí nově zařadí se zatím nedozvídáme. Svou argumentaci staví tak radikálním způsobem, aby bylo možné věty metafyziky zpochybnit ve všech ohledech. Carnap dokonce vysvětluje, proč může být v tomto ohledu radikálnější než dřívější odpůrci metafyziky, jako například skeptici či empirici devatenáctého století. Disponuje totiž lepším aparátem, díky kterému je schopný odhalit veškerou nesmyslnost vět metafyziky způsobem, jakým to dříve nebylo možné. Další oddíl se nazývá *Význam slova*. Zde Carnap objasňuje, jakým způsobem získává slovo význam. Třetí oddíl nazval *Metafyzická slova bez významu*, čtvrtý *Smysl vět*, pátý se nazývá *Metafyzické pseudověty*, šestý *Bezesmyslnost veškeré metafyziky* a poslední sedmý oddíl se nazývá *Metafyzika jako výraz životního pocitu*.

Již ze samotných názvů je patrné, jakým způsobem Carnap postupuje. Nejprve definuje a rozebere, jakým způsobem slovo získá význam nebo za jakých okolností můžeme tvrdit, že je věta smysluplná a pak se zabývá metafyzikou a dokazuje, že tato pravidla nerespektuje. Jednoduše metafyziku zpochybnuje od nejmenší jednotky, čili slova, až po největší, větu.

Poslední dílo, které nás bude zajímat, bylo vydáno roku 1936 a nazývá se *Language, truth and logic*. Autorem je Alfred Jules Ayer. Právě díky tomuto dílu se stal vlivným zástupcem logického pozitivismu v Británii. Sám sebe považuje za následovníka tradičních britských empiristů jako byl Locke nebo Hume.

V naší práci se budeme zabývat hlavně prvními šesti kapitolami z jeho knihy: *The Elimination Of Metaphysics, The Function Of Philosophy, The Nature Of Philosophical Analysis, The A Priori, Truth And Probability, Critique Of Ethics and Theology*. Ayerův cíl je oproti Carnapovi o něco komplexnější. Filosof nezpochybnuje pouze metafyziku, pouští se, jak je již z

názvů kapitol patrné, i do etiky, estetiky a teologie. Jeho cíl je o něco širší než Carnapův, a to zpochybnit všechna odvětví filosofie, která se podle Ayera prohřešují proti logice. Postupuje jiným způsobem než Carnap už z toho důvodu, že Ayer má na rozvedení svých argumentů celou knihu, kdežto Carnap shrnul to nejpodstatnější do jednoho článku. Neprochází od nejmenší jednotky po nejvyšší, ale sleduje problém z různých úhlů. Vždy si logicky vezme ty, které jsou proti sobě nejvíce v opozici. Například v šesté kapitole proti sobě staví subjektivistický a utilitaristický pohled na etiku. Tento postup je také validní, protože ukáže nedostatky obou protipólů a tudíž také logickým způsobem dokáže neplatnost obou postupů a tedy i potřebu najít řešení, které bude radikální. Protože se Ayer sám nazývá logickým pozitivistou, všechny jeho postupy vychází z empirických hypotéz nebo jsou založeny na moderní logice.

Kapitola 1

Nové vymezení základních filosofických pojmů pomocí logiky.

1.1. Definice filosofie

V následující kapitole se budeme zabývat dvěma velice důležitými pojmy, a to definicí pojmů filosofie a metafyzika. Nejprve se seznámíme se základní definicí nebo spíše představou, která pojmy charakterizuje, a potom se podíváme, do jaké míry se liší od způsobu, kterým tyto pojmy definují naši tři filosofové.

Začneme s pojmem filosofie. Určit, co je to filosofie, není úplně snadný úkol. Touto otázkou se zabývá například významný český logik a analytický filosof Jaroslav Peregrin ve své knize *Filozofie pro normální lidi* hned v první kapitole s názvem *Filozofie dnes?*. Náplň filosofie vymezuje pomocí jejích "hranic". Shrňeme-li jeho pokus o vymezení filosofie, můžeme říci, že je to teorie, která se zabývá otázkami, které se liší od umění, jsou smysluplné a nezabývá se jimi ani věda. Podívejme se na toto vymezení blíže.

Nejprve na "hranici" mezi filosofií a uměním: „filosofie končí a umění začíná tam, kde končí otázky, na které je možné dávat skutečné odpovědi” (Peregrin, 2008, s.15). Naopak rozdíl mezi filosofií a vědou je v „míře „kanonizace” metodologie - věda se vyznačuje tím, že se opírá o kánon relativně pevně daných východisek, metod a postupů, ze kterých nejen vychází, ale pomocí kterých také vybírá otázky, na něž bude odpovídat, resp. pomocí nichž na tyto otázky hledá odpověď.” (Peregrin, 2008, s.16) Toto vymezení nám sice neříká konkrétní seznam problémů, kterými se filosofie má zabývat, ale dává nám poměrně uspokojující představu, co by se do ní mohlo zařadit.

Vzhledem k tomu, že jsme si představili, co tradičně spadá pod pojem filosofie, můžeme se nyní začít zabývat otázkou, jak na filosofii nahlíží naši tři logičtí empirici.

Wittgenstein nenazývá filosofii teorií, ale činností:

„4.112 Cílem filosofie je logické ujasnění myšlenek. Filosofie není naukou, nýbrž činností. Filosofická práce je ve své podstatě ujasňování. Výsledkem filosofie tedy nejsou „filosofické věty“, ale projasnění vět. Filosofie má projasnit a ostře formulovat myšlenky, jež jsou jinak jakoby kalné a zamlžené.“ (Wittgenstein, 1921, s.32)

Vidíme, že pro Wittgensteina má filosofie jasnou funkci, která se úplně neshoduje s obecně přijímanou podobou, kterou jsme si nastínili na začátku. Důležitý rozdíl je hlavně v tom, že se ve Wittgensteinově vnímání z filosofie stává činnost. Tento posun je zásadní hlavně z toho důvodu, že teorie musí být z definice vědecky konzistentní výklad, avšak činnost tuto podmínku nevyžaduje. Filosof má jinými slovy volnější pole působnosti. Pokud se ale filosofie stává činností, jaký je její vztah vůči vědě? Z pojetí Jaroslava Peregrina jsme mohli vyzorovat, že se tyto dvě disciplíny vyskytují na stejné úrovni a společně vyplňují to, co bychom mohli nazvat věděním. Jaroslav Peregrin sice mluví ještě o umění, to se ale od ostatních dvou disciplín odlišuje o něco víc, protože jeho hlavním cílem není věděním.

My se nyní budeme zajímat pouze o filosofii a vědu, protože pro logické empiristy je toto vymezení důležité a právě o něm polemizují. Je tedy věda a filosofie na stejné úrovni, jako tomu je podle obvyklého pojetí? Podle Wittgensteina tomu tak není; filosofie nemůže být na stejné úrovni jako věda. Může se vyskytovat nad ní nebo pod ní, nikoliv ale vedle. Jejím cílem je vymežit hranice: „4.113 Filosofie vymezuje hranice sporné oblasti přírodovědy.“ (Wittgenstein, 1921, s.33) Jakým způsobem ale může vymežit takové hranice? I na tuto otázku dává Wittgenstein poměrně zajímavou odpověď:

„ 4.114 Má vymežit myslitelné, a tím také nemyslitelné. Má vymežit hranice nemyslitelného zevnitř skrze myslitelné.“ (Wittgenstein, 1921, s.33)

Vidíme tedy, že filosofie je podle Wittgensteina prostředek, který pomáhá odhalovat, co je sporné. Není to ale teorie, jedná se o činnost. Proto ani vymežování hranic nebude práce pro vědu, i když samozřejmě filosofové budou stále využívat myšlení.

Wittgensteinovo pojetí jsme již obsáhli. Bude i u Carnapa filosofie braná za činnost? Podívejme se, jak se k její kopecii staví člen Vídeňského kroužku.

Carnap ve svém článku o své vizi filosofie nic neříká. Podíváme-li se ale do stanfordského slovníku filosofie, zjistíme, že jeho pojetí filosofie je podobné jako koncepce ostatních dvou filosofů. Tato informace je tedy dalším dokladem, že Carnap na Wittgensteina ve velké míře navazuje. Odpověď na otázku, co Carnap vidí pod pojmem filosofie, zjišťujeme v článku pod názvem *Logical empiricism* na Stanford Encyclopedia of Philosophy. Zde se dozvídáme následující; „The nature of philosophy was always a vexed philosophic question, but now it was particularly insistent.“ (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011) Slovíčkem *nyní* se zde míní doba rozkvětu

logického empirismu a hlavně pak Vídeňského kroužku. Dozvídáme se, že staré koncepce nebyly pro analytické filosofy uspokojivé, protože „indeed, this conception of philosophy is precisely what Carnap means by ‘metaphysics’“. (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011) Tedy proto, že dřívější koncepce byly až příliš metafyzické.

Logický empirismus má na podstatu filosofie jiný pohled: „The logical empiricists were eager to conceive of their enterprise as scientific and to engage in philosophy only in so far as it was also scientific.“ (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011) Filosofie, tak jak na ní pohlíží Carnap, musí být logicky vystavěna, to znamená, že s logikou musí úzce spolupracovat. Může se stát, že i některé metafyzické pseudověty, které žádnými větami ve skutečnosti nejsou, mohou dokonce vypadat jako logicky platné. Může se například jednat o zdánlivé instance tautologie, jako je například tato "nic nicuje nebo není pravda, že nic nicuje". V tomto případě, i když se jedná o disjunkci, stejně podle Carnapa věta nebude smysluplná, a to z toho důvodu, že pojmy, které se v ní nacházejí, nemají význam.

Poslední pohled, který nás bude zajímat, bude pohled Ayerův. Svou koncepci rozebírá ve druhé kapitole s názvem *Funkce filosofie*. Všimněme si, že je to pro něj tak zásadní otázka, že jí neváhá věnovat celou jednu kapitolu.

Ayer dochází ke stejnému závěru jako předešlí dva filosofové; filosofie je druh činnosti. Její funkce je objasňovat vztahy mezi pojmy v přírodních vědách. Nemá něco tvrdit, tak jak se o to snaží metafyzika. Ukazuje to na příkladech otázek, které si filosofové pokládají. Mluvme o příkladu, kdy se táží po obecnosti či formě. Ayer odpovídá: „They are all requests for definitions.“ (Ayer, 1936, s.59) Vidíme, že podle Ayera se filosofie redukuje oproti širšímu neanalytickému vnímání, zde to bude hledání korektně utvořených definic.

Otázku, kterou si musíme položit je, jaký je vztah filosofie a přírodních věd? „In saying that philosophy is concerned with each of the sciences, in manner which we shall indicate, we mean also to rule out the supposition that philosophy can be ranged alongside the existing sciences, as a special department of speculative knowledge“ (Ayer, 1936, s.48) Filosofie tedy nemůže být podle Ayera na stejné úrovni jako věda. Dovídáme se dokonce, že „philosophy does not in any way compete with science“. (Ayer, 1936, s.57) Není to možné, protože filosofie a věda nemohou být vzájemně v rozporu.

Ayer také ukazuje, že filosofie by podle něj neměla v žádném případě obsahovat metafyziku. To je patrné například zde „philosophy as we understand it, is wholly independent of metaphysics“

(Ayer, 1936, s.56). Vidíme, že Ayerova koncepce se velmi podobá tomu, co říkají Carnap a Wittgenstein.

Viděli jsme tedy, že Carnapův, Ayerův i Wittgensteinův postoj k filosofii je velice podobný, všichni zavrhnou myšlenku, že by filosofie mohla být teorií a velice jasně ukazují, že se nedá zahrnout do přírodních věd, stojí tedy na jiné úrovni.

Tato koncepce filosofie je uznávaná a sdílená celým Vídeňským kroužkem. Podívejme se pro představu na článek Moritze Schlicka, dalšího velice významného představitele logického empirismu a zakladatele Vídeňského kroužku, který objasnění nového pohledu na filosofii věnuje celý článek s názvem *The Future of Philosophy*. I on tvrdí, že filosofie nemůže být v žádném případě pokládána za vědu a že se vlastně jedná o aktivitu, o činnost.

Tato myšlenka je názorná například z citace: „Philosophy, the "pursuit of meaning", therefore cannot possibly consist of propositions; it cannot be a science. The pursuit of meaning consequently is nothing but sort of mental activity.” (Schlick, 1932, s.18) Proto filosofii definuje jako „the activity of finding meaning”. (Schlick, 1932, s.18)

Filosofie je ale braná jako královna či matka věd, jak se tedy ve vědě využívá? I na to dostáváme jasnou odpověď: „Philosophy is an activity, not a science, but this activity, of course, is at work in every single science continually, because before the science can discover the truth or falsity of proposition they have to get at the meaning first.” (Schlick, 1932, s.18) Vidíme, že filosofie je v očích logických empiriků brána jako takzvaný proces objasňování. Nemůže tudíž být v žádném případě považována za vědu. Je ale pro vědu velice důležitá. Až když víme, co všechny výrazy znamenají, můžeme s nimi začít pracovat a zjišťovat, které věty jsou pravdivé a které nepravdivé.

1.2 Definice metafyziky

Zjistili jsme, jak logičtí empiristé rozumí slovu filosofie. Co je pro ně ale metafyzika? Podívejme se nejprve na obecně přijímané pojetí metafyziky. To najdeme v již zmíněném článku od Moritze Schlicka, *The Future of Philosophy*. „Metaphysics is supposed to be some kind of structure built over partly resting on the structure of science but towering into lofty heights which are far beyond the reach of all the sciences and experiences.” (Schlick, 1932, s.14) Je to tedy disciplína

obecně se řadí do filosofie, která zkoumá vyšší principy, které jsou normálnímu poznání zapovězeny. To už je patrné i z řeckého originálu, který doslovně znamená, co je za fyzickým. Jak ale metafyzice rozumí logičtí empirici?

U Wittgensteina je získání definice poměrně obtížný úkol, přesné znění neprozrazuje. Je ale možné alespoň do nějaké míry vypožorovat, co by metafyzika v jeho pojetí měla znamenat. Podívejme se například na velice důležitý aforismus 4.003, kterým se budeme zabývat i dále v textu. Ten říká:

„Většina vět a otázek sepsaných k filosofickým záležitostem není nepravdivá, nýbrž nesmyslná. Na takovéto otázky vůbec nemůžeme odpovědět, můžeme jen podchytit jejich nesmyslnost. Většina otázek a vět filosofů stojí na tom, že nerozumíme logice jazyka. (Jsou jako otázka, zda je Dobro více nebo méně identické než Krása.) A není divu, že nejhlubší problémy vlastně žádnými problémy nejsou.“ (Wittgenstein, 1921, s.26)

Vidíme tedy, že metafyzika by v očích Wittgensteina měla být něco, co odporuje logice jazyka a co je tím pádem nesmyslné. Vzhledem k tomu, že u Wittgensteina definice metafyziky nezazní, není možné tvrdit, že je toto tvrzení aplikovatelné pouze na metafyziku. Je totiž docela možné, už vzhledem k pojmům, které si Wittgenstein volí, že se nesmyslnost filosofie vztahuje i na jiná odvětví filosofie. Koneckonců pojmy z příkladu, tedy "Dobro" a "Krása", do typických pojmů metafyziky nespádají. "Krása" spadá spíše k estetice a "Dobro" k etice.

Pozastavme se ještě nad tímto příkladem. Je docela zajímavé, že si Wittgenstein, který normálně příkladů moc nepoužívá, vybral zrovna příklad tak podivný, se kterým se pravděpodobně ve filosofii moc nesečkáme (jestli vůbec). Není možné, že si Wittgenstein zvolil tak zvláštní příklad, aby čtenáře pobavil? Není možné, že se zde skrývá nějaká forma sarkasmu vůči těmto filosofickým disciplínám? Odpověď nemůžeme s určitostí vyslovit. Co už ale jasné je, je fakt, že metafyzika bude alespoň z části, pokud ne celá, představovat pro Wittgensteina problematickou část filosofie, která je nesmyslná stejně jako jeho uvedený příklad. Tato myšlenka je podpořena i A. Kennym, který se interpretací *Traktátu* zabýval. Tvrdí následující: „Already by the time of the *Tractatus* Wittgenstein reserved the term "metaphysics" for misleading philosophy“ (Kenny, 1973, 231) Uvidíme, že přesně takto interpretují *Traktát* i zbývající dva filosofové, tedy Carnap a Ayer, kteří na Wittgensteina navazují.

Na druhou stranu se v *Traktátu* setkáme i s aforismy, které samy alespoň vzdáleně metafyziku připomínají. Je to například aforismus 4.115 „[filosofie] Bude znázorňovat nevyslovitelné tak, že

jasně znázorní myslitelné.“ (Wittgenstein, 1921, s.33) Proto je již zde důležité předeslat, že i když Wittgenstein nesouhlasí se vším, čím se metafyzikové zabývají, proti existenci metafyziky se nestaví tak radikálně jako další dva filosofové.

Ani Carnap nám svou definici metafyziky nesděljuje. Zde je ale o dost zřejmější, že metafyziku vnímá stejným způsobem, jak je brána obvykle i samotnými metafyziky, a to jako odvětví filosofie. Musí tomu tak být už i z toho důvodu, že celý jeho článek reaguje na práce známého metafyzika Martina Heideggra.

Je to patrné například v citaci „V oblasti metafyziky (včetně veškeré filosofie hodnot a normativní vědy) vede logická analýza k negativnímu výsledku, že domnělé věty této oblasti jsou zcela beze smyslu.“ (Carnap, 1931, s.1) "Oblastí metafyziky" Carnap s nejvyšší pravěpodobností myslí metafyziku, tak jak je obvykle vnímána. Máme důvod si to myslet už i proto, že svou definici neudává. Na druhou stranu musíme podotknout, že ačkoliv se Carnap nesnaží metafyziku definovat, dává si velkou práci s tím, aby nám ukázal příklady. Uveďme nějaké. Mnoho z nich se dozvídáme například v pátém oddílu, kde přebírá některé věty od Heideggera. Problematické mu připadají například věty typu "Nicota nicuje " nebo "Jak je to s touto Nicotou?" a dokoce i slova, kterým metafyzikové specifickým způsobem posunuli význam, jako je například slovo "princip", který dřív znamenal počátek. Ovšem metafyzik ho užívá ve smyslu princip bytí. Důvod, proč v takovém případě slovo ztrácí smysl, si řekneme v druhé kapitole.

Asi s nejzajímavější a patrně i nejpřekvapivější definicí metafyziky přichází Ayer. Ten celou vizi toho, co obvykle znamená pojem metafyzika, předělává a vytváří úplně novou koncepci. Definici metafyziky se dozvídáme hned v první kapitole s názvem *Elimination of metaphysics*. Pro něj označuje metafyzika soubor zdánlivých tvrzení, která nejsou ani empirické hypotézy, ani tautologie.

„We may accordingly define a metaphysical sentence as a sentence which purports to express a genuine proposition, but does, in fact express neither tautology nor an empirical hypothesis. And as tautologies and empirical hypotheses form the entire class of significant propositions, we are justified in concluding that all metaphysical assertions are nonsensical Our task is to show how they come to be made“ (Ayer, 1936, s. 11)

Vidíme, že u Ayera je metafyzika nesmyslná už takřka z definice. To je poměrně radikální představa. Je pravda, že jeho kniha přichází až po Carnapově článku a Ayer už je s největší

pravděpodobností o nesmyslnosti metafyziky natolik přesvědčen, že se mu nejeví nikterak důležité tento problém déle rozebírat. Proto hned na začátku, již v první kapitole, postuluje toto tvrzení jako fakt. To, co mu připadá zajímavé a čím chce čtenáře zaujmout, je pak problematika tvorby nesmyslné věty. Odhalit, že se jedná o nesmyslnou větu, totiž nemusí být vůbec jednoduché.

Přibližme si jeho pojetí pomocí jiných citátů: „all propositions which have factual meaning are empirical hypotheses“ (Ayer, 1936, s. 41) „that the utterances of the metaphysician are nonsensical does not follow simply from the fact that they are devoid of factual content. It follows from that fact, together with the fact that they are not *a priori* propositions.” (Ayer, 1936, s. 41) Jinými slovy, Ayer znovu říká, že jediný validní vyvozovací proces je empirické vyvozování a další možnost, kdy považovat výrok za smysluplný, je to, že se jedná o *a priori* výrok. Tím, co se všechno zahrnuje do *a priori* výroku a o čem všem tedy můžeme tvrdit, že je smysluplné, se budeme zabývat ve druhé kapitole.

Shrňme všechny tři pohledy na metafyziku. Můžeme si všimnout, že mezi autory existuje jistá gradace. Wittgenstein, i když o metafyzice příliš explicitně nemluví, nám do jisté míry naznačuje, že bude problematická. Carnap na tuto myšlenku navazuje. Definici metafyziky sice stále neudává, ale dostáváme mnoho náznaků, abychom si mohli být jisti, že o ní mluví tak, jak je brána tradičně. Oproti Wittgensteinovi její problematiku ale podává explicitně a v poměrně radikální formě, kdy hned v úvodu sděluje, že „domnělé věty metafyziky jsou logickou analýzou odhaleny jako pseudověty“ (Carnap, 1931, s.1)

Ayer jde ještě dál. Navazuje na myšlenky z Carnapova článku a vzhledem k tomu, že už je o nesmyslnosti metafyziky neoblomně přesvědčen, přetváří tradiční definici metafyziky na novou, kde již v předpokladu postuluje její nesmyslnost. Je to velice zajímavý posun.

Musíme si všimnout, že oba pohledy, jak Carnapův, tak Ayerův, mají jistá pro a proti. Carnapův postup je mnohem víc informativní, zkoumá metafyziku, jak je tradičně pojímána a zpochybní ji v každém ohledu. Na druhou stranu fakt, že nepodá definici metafyziky, by mohl být nahlížen i negativně. Oproti tomu Ayer je velice jasný. Hned na začátku se dozvídáme, že metafyzika bude podle něj označovat vše, co je nesmyslné. Tím své dílo ale do jisté míry ochuzuje o informativnost. Vzhledem k tomu, že nesmyslnost metafyziky bere jako předpoklad, riskuje, že by se kritický čtenář mohl podívat na jeho tezi o nesmyslnosti metafyziky jako na analytický výrok a celé jeho dílo by pak nemělo tak silnou informativní hodnotu, jakou Ayer pravděpodobně zamýšlel.

Kapitola 2

Definice smyslupné věty

Seznámili jsme se se základními termíny a zjistili jsme, že metafyzika je v očích logických empiristů nesmyslnou naukou. Abychom ale porozuměli, proč je podle nich metafyzika nesmyslná, musíme nejdříve zjistit, jakým způsobem definují smyslupnou větu.

2.1 Wittgensteinovo pojetí

Začneme s Wittgensteinovou vizí smyslupné věty, kterou nám představuje především ve třetí části *Traktátu*. Zde se setkáváme se zajímavou, ač složitou představou, kterou ilustruje svou definici smysluplnosti věty. Jak už jsme zmiňovali, i zde bude složitější vypořádat Wittgensteinovu definici. Jeho cesta za vymezením smyslupné věty je poněkud delší a není tak přímá a jasná jako definice Carnapova či Ayerova, se kterými se seznámíme později. Nejprve se podívejme na to, co pro Wittgensteina věta představuje: „3.141 Věta není hromádkou slov. - (Jako hudební téma není hromádkou tónů.) Věta je artikulovaná.” (Wittgenstein, 1921, s.19) Vidíme, že věta je útvar poskládaný ze slov jedinečným způsobem, který má svá vlastní pravidla. Další důležitou vlastnost, kterou věta má, je mít pravdivostní hodnotu: „4.06 Věta může být pravdivá nebo nepravdivá jen tak, že je obrazem skutečnosti.“ (Wittgenstein, 1921, s.30)

Dozvídáme se, že pravdivost nebo nepravdivost věty je informace, která se musí zjišťovat a kterou obsahuje každá smyslupná věta. Jinak by totiž nebyla obrazem skutečnosti. Musí zde být nějaká cesta k verifikovatelnosti, abychom o větě mohli tvrdit, za jakých podmínek je pravdivá nebo není. Bližší definici věty se od Wittgensteina dozvídáme až dále, ve třetím oddílu. Podívejme se, co podle něj věta znamená 3.318 „Větu - stejně jako Frege - chápu jako funkci v ní obsažených výrazů.” (Wittgenstein, 1921, s.22) Věta je tedy brána jako funkce výrazů. To znamená, že význam jednotlivých výrazů můžeme zjistit až po tom, co větu zkonstruujeme, tedy až když na výrazy aplikujeme větnou funkci. To znamená, že na začátku máme výrazy, aplikujeme na ně funkci, neboli zkonstruujeme větu. Až potom můžeme zjistit význam jednotlivých výrazů, které jsou ve větě obsaženy.

Co ale podle Wittgensteina znamená pojem výraz? „3.31 Každou část věty, jež charakterizuje smysl, nazývám výrazem (symbolem). (Sama věta je výraz.) Výraz je vše podstatné pro smysl věty, co mohou mít věty navzájem společné. Výraz se vyznačuje formou a obsahem.“ (Wittgenstein, 1921, s.21) Výraz je tedy charakterizován smyslem, ale jedině věta, tedy specifický typ výrazu, je nositelkou smyslu. Můžeme najít ještě něco jiného, co by bylo nositelem smyslu? Wittgensteinova odpověď na otázku je záporná: „3.3 Jen věta má smysl; jen v souvislosti věty má jméno význam.“ (Wittgenstein, 1921, s.21) Avšak pozor, výraz sám o sobě význam nemá „3.314 Výraz má význam jenom ve větě.“ (Wittgenstein, 1921, s.21) Tento aforismus doplňuje předchozí myšlenku, kdy jsme se dozvěděli, že věta je Wittgensteinem chápána jako funkce. Uvidíme, že toto tvrzení se shoduje s definicí Carnapa, stejně tak jako fakt, že musí existovat způsob, jak zjistit její pravdivost.

Jakým způsobem věta nabývá smyslu? To nám objasní větný znak. Podívejme se nejprve, co Wittgenstein větným znakem míní „3.12 Znak jímž myšlenku vyjadřujeme, nazývám větným znakem.“ (Wittgenstein, 1921, s.21) A myšlenka, jak se dozvídáme aforismu 3, je „logický obraz faktu“. (Wittgenstein, 1921, s.21) Teď si ale musíme položit otázku, co je to fakt. S hezkou odpovědí přichází Wittgensteinova žákyně G. E. M. Ascombe v úvodu své knihy s názvem *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*. Zde se dozvídáme, že „a fact is what corresponds to a proposition if it is true“. (Ascombe, 1959, 19) Nyní, když jsme si objasnili všechny důležité termíny, můžeme konečně pochopit, co je podle Wittgensteina smysl věty „3.1431 Podstata větného znaku se velmi ujasní, zkusíme-li si jej myslet složený z prostorových předmětů (jako stoly, židle, knihy), místo písmen. Vzájemná prostorová poloha těchto jednotlivin pak bude vyjadřovat smysl věty.“ (Wittgenstein, 1921, s.19) Tato prostorová ilustrace smyslu věty je velice zajímavá a poměrně dost názorná pomůcka, jak si smysl věty představit. Shrneme-li tento názorný příklad, můžeme říci, že smysl věty je vztah jednotlivin ve větě.

Především jsme, že Wittgensteinova představa smysluplné věty není úplně jednoduchá na popsání. Podívejme se na aforismy, které nemají u Carnapa a Ayera obdobu. „4.021 Věta je obrazem skutečnosti: Když větě rozumím, vím, jakou situaci znázorňuje. A větě rozumím, aniž by mi byl její smysl vysvětlován.“ (Wittgenstein, 1921, s.28) K porozumění vět nám nutně nemusí být vysvětlen její smysl a stejně porozumíme, co nám autor věty chtěl říct. Navíc se dozvídáme ještě další informaci, se kterou se nesetkáme ani u Carnapa a Ayera: „4.027 K podstatě věty patří to, že nám může říct nový smysl.“ (Wittgenstein, 1921, s.29) A dokoce se setkáme i s touto celkem překvapující myšlenkou: „3.13 K větě patří vše, co patří k projekci; projikované však nikoli. Tedy možnost projikovaného, ale ne ono samo. Ve větě tedy ještě není obsažen smysl, nýbrž možnost vyjádřit jej. („Obsah věty“ znamená obsah smysluplné věty.) Ve větě je obsažena forma jejího smyslu, nikoliv však jeho obsah.“ (Wittgenstein, 1921, s.21)

Wittgenstein nám tedy v *Traktátu* tvrdí tři skoro až protichůdné informace; ve větě smysl ještě obsažený není, aforismus 3.3 naopak tvrdí, že věta smysl má a z 4.027 se dozvídáme, že nám věta navíc může sdělit i smysl nový. Jak s tím naložit? Část vysvětlení jsme objevili již v první kapitole. Wittgensteinovi umožňuje filosofie tvrdit všechny tři informace, protože je to činnost. Nemáme na ní tedy stejné nároky jako na vědu, která musí být bezesporná. Takto jednoduše ale aforismy nemůžeme odbýt.

Pokusme se o interpretaci pomocí vlastního příkladu. Udejme například větu "Venku prší." Smysl, který věta má, je to informace o tom, že venku prší. Smysl, který ve větě není obsažen je pak informace, že daná věta něco vypovídá o počasí, případně, že se skládá ze dvou slov. Obojí k větě a snad i k jejímu smyslu patří, přitom ani jedno tato věta neříká. Co by ale mohlo znamenat, že věta dává smysl nový? Zde se pokusíme příklad interpretovat dvěma odlišnými způsoby. První je zasazení informace do kontextu. Řekne-li maminka dítěti, že venku prší, může to například znamenat, že si má dítě vzít holínky, čili něco nového, co si posluchač musí sám domyslet. Úplně jiná interpretace aforismu by potom byla, že Wittgenstein naráží na skutečnost, že v jazyce můžeme z konečného počtu slov utvářet potenciálně nekonečné množství vět. Při tvorbě dalších a dalších vět pak můžeme narazit alespoň na některé s takovým smyslem, s jakým jsme se dosud nesetkali.

2.2 Carnapova definice smysluplné věty

Zabývejme se nyní Carnapem. Definici smysluplné věty sděluje jako jednu z nejdůležitějších informací ve čtvrtém oddílu s názvem *Smysl věty*. Abychom ale smysluplnou větu mohli dostatečně pochopit, musíme se nejprve podívat na to, jakým způsobem definuje význam slova. Ten podle něj utváří elementární věta: „Musí být stanovena syntaxe slova, to jest způsob jeho výskytu v nejjednodušší formě, v níž se může vyskytovat; tuto větnou formu nazýváme „elementární věta.“ (Carnap, 1931, s.2). Příkladem elementární věty pro slovo "kámen" je "x je kámen". Další podmínkou je pak její verifikace. Jinými slovy, musí být zjistitelné „za jakých podmínek má být věta pravdivá, za jakých nepravdivá ". (Carnap, 1931, s.2) Z této definice tedy jasně plyne, že aby mohlo mít slovo význam, musí existovat empirické příznaky, které jeho význam definují. Jinými slovy „význam slova je určen jeho kritériem“. (Carnap, 1931, s.2) Je důležité zdůraznit, že kritérium musí být jenom jedno, jinak slovo nemůže „nabýt ostrého významu“. (Carnap, 1931, s.2) Podívejme se nyní podrobněji na Carnapovu definici verifikovatelnosti významu slova. Carnap definuje čtyři podmínky, které jsou podle něj ekvivalentní.

„Budiž "a" jakékoliv slovo a "S(a)" elementární věta, v níž se nachází. Postačující a nutná podmínka, aby "a" mělo nějaký význam, může pak být uvedena v každé z následujících formulací, které v zásadě vypovídají totéž:

1. Empirické příznaky pro "a" jsou známé.
2. Je stanoveno, z jakých protokolárních vět může být "S(a)" odvozeno.
3. Jsou stanoveny pravdivostní podmínky pro "S(a)".
4. Cesta k verifikaci pro "S(a)" je známá.“ (Carnap, 1931, s.2)

Podívejme se podrobněji na jednotlivé podmínky a rozebereme si, co znamenají. „ Empirické příznaky pro "a" jsou známé.“ znamená, že každé slovo, které má význam, musí mít empirické příznaky. Ilustrujme si, jak to funguje na příkladu, který uvádí sám Carnap. Ten si jako příklad bere vymyšlené slovo “babig”. Když zjišťuje, jaké jsou empirické příznaky pro toto slovo, dostává odpovědi, že žádné nejsou. Slovo "babig" je tedy pseudopojem, protože není možné empiricky vypořádat jeho význam.

Druhý bod odkazuje k protokolárním větám. Protokolární věty se velice úzce pojí právě s Carnapem a Vídeňským kroužkem. V rámci Carnapovy teorie měly protokolární věty odkazovat ke smyslovým charakteristikám fyzického světa. Protokolární věta „přip[isuje] nějak[é] elementární, smyslov[é] vlastnost[i] nějakým elementárním předmětům“ (Peregrin, 2005, 137) A jak uvádí Carnap sám „řada slov má jenom tehdy smysl, když jejich vztahy odvoditelnosti jsou zajištěny protokolárními větami“ (Carnap, 1931, s.2) Všimněme si, že zde Carnap upozorňuje na stejnou vlastnost věty, jako Wittgenstein. Věta není jakékoliv seskupení slov, věta je jen smysluplné seskupení slov.

Třetí bod říká, že smysl elementární věty se dá zjistit právě tehdy, je-li uvedeno pravdivostní kritérium. Tedy když víme, za jakých okolností je pravdivá a za jakých není.

Poslední bod je asi nejzvláštněji definovaný a navíc se k němu Carnap ani blíže nevyjadřuje. Pravděpodobně se příliš neliší od předchozího bodu, ale spíše než o samotné pravdivosti a jejích podmínkách hovoří o možnostech, jak můžeme pravdivostní hodnotu elementární věty zjistit. Vidíme, že všechny čtyři podmínky vypovídají podobnou informaci, že zásadní úlohou pro validitu významu slova hraje verifikovatelnost, či založení elementární věty, která ho definuje, v empirii.

Nyní se můžeme přesunout k samotné definici smysluplné věty. Zde se musíme pozastavit nad tím, co je třeba z jazyka eliminovat, aby v něm byly jen smysluplné věty. Carnap nám ukazuje,

že existuje druh pseudovět, které jsou ale „složeny ze slov s významem, jsou však složeny z těchto vět tak, že přesto neskýtají žádný smysl.“ (Carnap, 1931, s.3) Jedním typem nesprávně utvořených vět jsou věty, které nekorektně pracují se syntaxí. Příkladem takové věty je například „Caesar je a“ (Carnap, 1931, s.4) „Syntaxe [totiž] požaduje, aby na třetím místě nestála spojka, ale predikát.“ (Carnap, 1931, s.4) Bohužel ani eliminací syntaktických chyb ještě nemusíme dosáhnout smysluplné věty. V jazyce totiž můžeme pochybit i v jiném ohledu. Využijme Carnapův příklad, na kterém tuto chybu ilustruje: „Caesar je prvočíslo.“ (Carnap, 1931, s.4) Vidíme, že zde již skutečně máme syntakticky správně utvořenou větu, protože prvočíslo je predikát. Jenže i v tomto případě věta nedává smysl, a to z toho důvodu, že nic ve skutečnosti nevyjadřuje. I když by se někomu mohlo zdát, že věta je smysluplná, jen nepravdivá. Carnap s tímto pohledem nesouhlasí a vyřazuje syntakticky správně utvořenou větu, která nic nevyjadřuje, ze skupiny smysluplných vět. Podívejme se, v čem chyba spočívá. Je to právě ve významu slova prvočíslo. Problém je, že z definice „být prvočíslem“ není možné, aby jím byl člověk, tato vlastnost je vyhrazena výhradně číslům. Z tohoto důvodu musíme i tímto způsobem utvořené věty označit za pseudověty.

„věta vypadá jako věta ale žádnou větou není, nic nevypovídá, nevyjadřuje ani existující, ani neexistující fakt, [proto] nazveme tuto řadu slov "pseudovětou". (Carnap, 1931, s.4)

Tento problém má podle Carnapa nepříjemný dopad na celý jazyk, protože „poukazuje na to, že gramatická syntaxe - posuzováno z hlediska logiky - není postačující.“ (Carnap, 1931, s.4) Tento problém by se dal ale vyřešit, pokud by se gramatická syntax rozrostla o nové slovní druhy. Výsledkem rozšíření gramatiky by pak byl čistý logický jazyk, ve kterém by se nedaly vytvořit žádné pseudověty.

Viděli jsme, že aby byla věta podle Carnapa smysluplná, musí nejprve obsahovat pouze slova s jasnými kritérii empirické verifikace (na rozdíl od zmíněného slova 'babig'). Jakmile má slovo význam, existuje způsob jakým ho ve větě verifikovat a pokud se neprohřešíme proti syntaxi věty v přísnějším slova smyslu, tedy pokud se neprohřešíme proti logickému jazyku, máme zaručenou její smysluplnost.

2.3 Ayerova definice

Zabývejme se tím, jak se k smysluplné větě staví Ayer. Ten se tímto problémem zabývá v první kapitole s názvem *Eliminace metafyziky*. Jeho pohled se od Carnapa odlišuje v tom, jakým způsobem smysluplnou větu definuje. Ayer se nezabývá významem slova, nahlíží na problém rovnou z hlediska věty.

Nejprve se zabývá kritériem: „We need only to formulate the criterion which enables us to test whether a sentence express a genuine proposition about a matter of fact.“ (Ayer, 1936, s.35) A toto kritérium formuluje na základě ověřitelnosti. „The criterion which we use to test the genuineness of apparent statements of fact is the criterion of verifiability.“ (Ayer, 1936, s.35) Vidíme, že zde postupuje stejně jako Carnap, který pomocí verifikace ukazuje, jakým způsobem získat smysluplnou větu. S tím souvisí i následující citace:

„We say that a sentence is factually significant to any given person, if and only if, he knows how to verify the proposition which it purports to express.“ (Ayer, 1936, s.35) Dále nám ukazuje, že jsou dva způsoby verifikovatelnosti, totiž silná ("strong verifiability") a slabá ("weak verifiability").

„A proposition is said to be verifiable in strong sense of the term, if and only if, its truth could be conclusively established in experience. But it is verifiable in the weak sense, if it is possible for experience to render it probable.“ (Ayer, 1936, s.37)

Silná verifikace může nastat pouze tehdy, je-li pravda průkazně stanovena ve zkušenosti. Tento požadavek je velice silný. Oproti tomu slabá verifikace tak neúprosné podmínky nemá. Zde stačí pravděpodobnost. Jaký z těchto dvou postupů podle Ayera máme přijmout? Ayer sám v textu uznává, že žádné tvrzení, které je na základě empirického podložení považováno za pravdivé, není "absolutně" pravdivé, může být maximálně vysoce pravděpodobné. Proto kdybychom přijali silnou verifikaci, budeme moci za pravdivé věty považovat pouze tautologie. To by bylo příliš striktní a dokonce i problematické, protože tautologie nesdělují nic nového. Z tohoto důvodu je podle Ayera záhodno přijmout slabou verifikaci jako rozhodující kritérium.

Proberme důkladněji, co slabá verifikace podle Ayera znamená. Ayer představuje dva způsoby, jak na kritérium slabé verifikace nahlížet. Nejprve se budeme zabývat definicí slabé verifikace, kterou se dozvídáme v první kapitole.

„Let us call a proposition which records an actual or possible observation an experimental proposition. Then we may say that it is the mark of a genuine factual proposition, not that it should be equivalent to an experimental proposition, or finite number of experimental propositions, but simply that some experimental propositions can be deduced from it in conjunction with certain other premises without being deducible from those other premises alone“. (Ayer, 1936, s.38-39)

Dozvídáme se, že weak verifiability znamená, že dané empirické podmínky činí výrok pouze více nebo méně pravděpodobným, nikoli pravdivým či nepravdivým. Ayer nás ale upozorňuje na to, že důkladnější definici oslabené verifikace můžeme najít v úvodu. Zde slabou verifikaci rozděluje na dva typy: přímou a nepřímou.

„the principle of verification as requiring of a literally meaningful statement, which is not analytic, that it should be either directly or indirectly verifiable“ (Ayer, 1936, s.13)

Uvedme si definice přímé a nepřímé verifikace. „Statement is directly verifiable if it is either itself an observation-statement, or is such that in conjunction with one or more observation-statements it entails at least one observation-statement which is not deducible from these other premises alone“. (Ayer, 1936, s.13) Všimli jsme si, že přímá verifikace je buď sama observační tvrzení, nebo nějaké, z něhož plynou nová observační tvrzení. Co to ale znamená observační tvrzení? Podle Ayera je to tvrzení, které zaznamenává skutečné nebo možné pozorování. Podívejme se nyní na Ayerovu definici nepřímé verifikace „a statement is indirectly verifiable if it satisfies the following conditions: first, that in conjunction with certain other premises it entails one or more directly verifiable statements which are not deducible from these other premises alone; and secondly, that these other premises do not include any statement that is not either analytic, or directly verifiable.“ (Ayer, 1936, s.13) Definice nepřímé verifikace je něco, s čím se u ostatních dvou filosofů neseťkáme. Je to zajímavá koncepce. Ayer si je totiž vědom toho, že některé například fyzikální otázky, není možné přímo zodpovědět. Vezměme si například vědci přijímaný fakt, že atom se dělí na jádro a obal. Tuto informaci nemůžeme zjistit na vlastní oči. Je potřeba pomůcek, jako například mikroskopu, abychom mohli odpověď získat. Přes to je to vědecký fakt, který je logickými empiristy brán jako pravdivý a právě díky nepřímé verifikaci ho tak brát můžeme.

Vidíme, že nepřímá verifikace na přímou úzce navazuje a dohromady, jak už jsme řekli, představují pro Ayera slabou verifikaci.

Dále se Ayer, stejně jako Carnap, zabývá nevyhovující gramatickou stránkou, která bohužel umožňuje v jazyce vznikat nesmyslným větám.

„We inquire in every case what observations would lead us to answer the question, one way or the other; and if none can be discovered, we must conclude that the sentence under consideration does not, as far as we are concerned, express a genuine question, however strongly its grammatical appearance may suggest that it does.“ (Ayer, 1936, s.6)

Vidíme, že věta může být smysluplná jedině za předpokladu, že víme, v jakém případě bude pravdivá a kdy nepravdivá. Vyskytne-li se zde věta, u které se pravdivostní hodnota zjistit nedá, nejedná se o smysluplnou větu. Poslední otázku, kterou si musíme položit, abychom zjistili, kdy podle Ayera můžeme o větě říct, že je smysluplná, je pak otázka, jakými postupy se dá odvodit její ověřitelnost „tautologies and empirical hypothesis form the entire class of significant propositions“. (Ayer, 1936, s.41) Třída smysluplných propozic je tedy utvořená právě tautologiemi a empirickými hypotézami.

Viděli jsme proces, kterým Ayer vymezuje smysluplnou větu. Zjistili jsme, že všem třem filosofům slouží jako prostředek k objevení smysluplných vět verifikace a i když k definici smyslupné věty přistupují všichni tři jinak, výsledek je stejný nebo přinejmenším velmi podobný. Tato informace není nijak překvapivá, protože vytvořit definici smysluplné věty tak, aby stála na principech logiky je to, co logické empiristy spojuje.

Kapitola 3

V čem je metafyzika pro empirické pozitivisty problematická.

Vzhledem k tomu, že jsme se seznámili s rozličnými definicemi smysluplných vět, můžeme se nyní zabývat metafyzikou. To, co nás bude zajímat nejvíce je, jakým způsobem a jestli vůbec metafyzické výroky splňují podmínky smysluplnosti. Již z dosavadního zkoumání je patrné, že přístup logických empiristů k metafyzice bude spíše negativní. Ale i v tomto případě bude důležité zjistit, jaký postoj naši tři filosofové vůči metafyzice zastávají. Dále se budeme zabývat otázkou, proč se v souvislosti s metafyzikou objevují taková slova, jako pseudověta či pseudokoncept, a v čem tkví její předeslaná nesmyslnost. A existuje, jak nám předeslal Carnap, způsob, kterým můžeme podle logických empiristů metafyziku zcela překonat?

3.1 Wittgensteinův postoj k metafyzice

Jediné místo, kde Wittgenstein řekne naplno, že metafyzika nemá smysl, je v předposledním aforismu.

„6.53 ... kdyby pak chtěl někdo říci něco metafyzického, upozornit ho, že jistým znakům ve svých větách nedal význam.“ (Wittgenstein, 1921, s.83)

Wittgenstein zde tvrdí to samé, co bude následovně tvrdit Carnap. Znaky, které metafyzikové používají, pozbyly významu a proto věty, ve kterých se vyskytují, nemohou mít smysl. Díky Carnapovi už ale víme, že to, že metafyzická slova nemají význam, není jediná chyba, které se někteří filosofové dopouští. Chyba se vyskytuje i na úrovni vět, které jsou špatně syntakticky utvořeny. Tento problém v souvislosti s metafyzikou u Wittgensteina nezazní. Víme ale už z předchozích úvah, že Wittgenstein na chyby filosofických vět upozorňuje: „4.003 Většina vět a otázek sepsaných k filosofickým záležitostem není nepravdivá, nýbrž nesmyslná. Na takovéto otázky vůbec nemůžeme odpovědět, můžeme jen podchytit jejich nesmyslnost. Většina otázek a vět filosofů stojí na tom, že nerozumíme logice jazyka.“ (Wittgenstein, 1921, s.26) Tento problém se tedy určitě vztahuje i na metafyziku. Wittgenstein nás ale také informuje o tom, že vypořádat, že

se jedná o větu, která je beze smyslu, není jednoduché. „4.002 ... Běžný jazyk je částí lidského organismu a není o nic méně složitý než on. Není v lidské moci odhadnout z něj bezprostředně jazykovou logiku“. (Wittgenstein, 1921, s.26) Je tedy vidět, že vypořádat nesmyslnost věty je složité, to ovšem na závažnosti chyb, kterých se někteří filosofové dopouštějí, nic nemění. Podívejme se, co přijde v jazyce Wittgensteinovi problematičtější. Jde například o chybné používání slovesa být:

„3.323 V běžném jazyce se neobyčejně často stává, že totéž slovo označuje různým způsobem - náleží tedy různým symbolům - nebo že se dvě slova, jež označují různě, splňují ve větě stejně. Slovo „je“ se tak objevuje jako spona, jako rovnítko a jako výraz existence: „existovat“ se objevuje jakožto nepřechodné sloveso, jako „jít“; „identický“ se objevuje jako přídavné jméno; mluvíme o *něčem*, ale také o tom, že se *něco* děje. (Ve větě „Zelený je zelený“ - kde je první slovo osobním jménem a druhé přídavným jde o různé *symboly*.)“ (Wittgenstein, 1921, s.23)

Je patrné, že hlavní problém, který Wittgensteinovi vadí je to, že se stejný znak používá více způsoby, což pak vede k chybnému použití znaku a k tomu, že se věta, ve které je chybný znak použit, stává nesmyslnou. Jeho řešení tohoto problému by bylo aplikovat na jazyk "logickou gramatiku" (Wittgenstein, 1921, s.23).

Shrňme si, co jsme se dozvěděli. Wittgenstein tvrdí, že metafyzika je nesmyslná, protože znaky, které používá, pozbyly na významu. Dále nás upozorňuje, že se celá řada filosofů prohřešuje proti gramatice a vytváří věty, které jsou beze smyslu. Důvod, proč se tak děje vidí v tom, že filosofové porušují logickou syntax.

3.2 Carnapovo radikální stanovisko vůči metafyzice

Již několikrát jsme upozornili na Carnapův postoj vůči metafyzice, kterou se chce pokusit vyvrátit pomocí logické analýzy jazyka. Nyní si ukážeme, co tedy pro Carnapa logická analýza znamená a konkrétně jakým způsobem metafyziku zpochybňuje. Připomeňme si, že Carnap, aby vyvrátil dřívější představu o smysluplnosti metafyziky, začíná u slova, u kterého zjišťuje, jakým

způsobem nabývá na významu. Jistě nás nepřekvapí, že Carnap zpochybňuje význam slov metafyziky. Zabývá se tím ve třetím oddíle příznačně nazvaném *Metafyzická slova bez významu*.

Podle něj jsou slova metafyziky „víceznačná a neurčitá“ (Carnap, 1931, s.3) právě kvůli tomu, že nespĺňují jednu z ekvivalentních podmínek, viz druhá část věnovaná vymezení smysluplných vět. Podívejme se pro lepší pochopení na konkrétní příklad metafyzického slova.

Carnap mluví například o termínu „princip“ (Carnap, 1931, s.3) v konotaci smysl bytí. Podle Carnapa je „slovo zbaveno svého dřívějšího významu, aniž by mu byl dán nový význam; slovo tu zůstává jako prázdný obal.“ (Carnap, 1931, s.3) Popišme si proces, díky kterému slovo podle Carnapa pozbylo původního významu. Původní definice slova princip je podle Carnapa princip poznání nebo zásada, v metafyzickém pojetí znamená princip bytí. Slovo získá význam právě tehdy, určí-li se „za jakých podmínek má být věta formy "x je principem y" pravdivá a za jakých nepravdivá“. (Carnap, 1931, s.3) Odpověď, kterou od metafyzika dostaneme, je ale podle Carnapa „víceznačná a neurčitá“. (Carnap, 1931, s.3) Zní například takto "x vychází z y". (Carnap, 1931, s.3) Je neurčitá z toho důvodu, že se zde nejedná o žádný kauzální vztah, jako by tomu bylo v nauce, která se zakládá na empirii. Právě naopak „metafyzik nám říká, že nemíní tento empiricky zjištělý vztah; neboť jinak by přece byly jeho metafyzické teze jednoduchými zkušenostními větami stejného druhu jako věty fyziky.“ (Carnap, 1931, s.3) Problém je v tom, že i slovo "vycházet" se zde bere metafyzicky. To znamená, že opět pozbývá svého původního významu, „avšak pro žádný jiný význam není zde uvedeno nějaké kritérium“. (Carnap, 1931, s.3)

Podíváme-li se na druhou možnou definici slova princip, která původně znamená počátek, dojdeme ke stejné odpovědi. I zde metafyzikové posunuli původní význam tak fatálním způsobem, že slovo významu pozbylo. „Původní význam "počátek" je tomuto slovu výslovně odňat: nemá více znamenat to časově prvotní, ale to prvotní v nějakém jiném, specificky metafyzickém ohledu.“ (Carnap, 1931, s.3)

Vidíme tedy jeden z hlavních problémů metafyziky v očích Carnapa. Je to problematika neexistence kritéria, které by definovalo termín slov v metafyzickém pojetí. To že termín princip pozbyl významu je dáno právě jeho vývojem. V metafyzice byla totiž problematika verifikace záměrně opomenuta. Stalo se to z toho důvodu, že se metafyzika rázně odděluje od empirie. „Metafyzik nám říká, že se empirické pravdivostní podmínky nedají uvést.“ (Carnap, 1931, s.3) Proto metafyzické věty, které obsahují metafyzická domnělá slova, nemohou být smysluplné.

Podívejme se ale pozorněji, proč věty metafyziky musí být podle Carnapa považovány za pseudověty. Touto problematikou se zabývá v pátém oddílu svého článku. Zde nám Carnap znovu ilustruje své myšlenky pomocí příkladů metafyzických vět, které vybírá přímo z díla Martina

Heideggera. Uvedme například větu „Nicota nicuje.“ (Carnap, 1931, s.4) Důvod, proč se věty metafyziky podle Carnapa musí nazývat pseudovětami je, že byla porušena logická syntaxe. Takového porušení se dopouštíme, protože to přirozený jazyk dovoluje.

„Námi zjištěná chyba našeho jazyka tkví v tom, že v protikladu k logicky korektnímu jazyku připouští gramaticky stejnost forem mezi smysluplnými řadami slov, jež jsou beze smyslu.“ (Carnap, 1931, s.4)

U našeho příkladu s 'nicováním' tkví problém v tom, že se „zavádí slovo, které nemá žádný význam již od počátku.“ (Carnap, 1931, s.4) Samozřejmě, existuje možnost, že i Carnap mohl v interpretaci metafyzických vět udělat chybu a že je možné najít cestu k verifikaci každé z vět. To ale nemůže být pravda právě z tohoto důvodu:

„Naše rozpaky, zda jsme snad neinterpretovali nepravdivě se však zcela rozptýlí, nahlédneme-li, že si je autor pojednání plně vědom toho, že jeho otázky a věty odporují logice.“ (Carnap, 1931, s.6)

Je vidět, že metafyzika v očích logických empiristů je již z principu nelogická a že to metafyzikům, a hlavně Martinovi Heideggerovi, vůbec nevadí. Naopak se tím záměrně odlišují a logické principy vědomě porušují. Podívejme se ještě na jeden velice zajímavý příklad, kde Carnap spatřuje rozpory mezi logickým jazykem a chybami běžného jazyka. Tento příklad se zabývá velice slavným výrokiem Descarta, který říká "Cogito, ergo sum.", což znamená "Myslím, tedy jsem." V tomto případě udělal autor podle Carnapa dvě logické chyby. První problém viděl v chybném použití slovesa být. Sloveso zde má mít význam existence, ale v takovém případě se prohřešuje proti logickému pravidlu, že „ existenci lze vypovídat jenom ve spojení s nějakým predikátem, nikoli ve spojení se jménem. “ (Carnap, 1931, s.6) Druhým problémem spojeným s výrokem je pak přechod od "já myslím" k "já existuji". Tento přechod není možný, protože se nejedná o logické vyplývání z „já myslím" nedlyne "já jsem", nýbrž "existuje něco myslícího".“ (Carnap, 1931, s.7)

Sám Carnap ale podotýká, že rozpoznat nesmyslnost vět metafyziky není vůbec triviální. Člověk může snadno podlehnout dojmu, že tyto věty vypovídají něco zásadního, protože se nechá oklamat formou přirozeného jazyka. Na druhou stranu je pro něj takové pochybení nepřijatelné, navíc když je vědomé, jako tomu pravděpodobně je u M. Heideggera.

3.3 Ayerovy výtky vůči metafyzice

Viděli jsme, že podle Carnapa jsou věty metafyziky pomocí logické analýzy jazyka odhaleny jako pseudověty. Zabývejme se nyní Ayerovou argumentací proti metafyzickým větám.

Ayer hned na začátku knihy tvrdí následující: „metaphysical utterances are due to the commission of logical errors“ (Ayer, 1936, s.33) Hned v první kapitole nám tedy sděluje své přesvědčení o nesmyslnosti metafyziky, která je způsobena tím, že filosofové dělají logické chyby. V tom se shoduje s Carnapem, jeho zkoumání je ale odlišné. Zabývá se různými možnostmi, jak metafyziku napadnout a snaží se najít tu, která mu její vyvrácení v plné míře umožní. Jedna možnost, jak napadnout metafyziku, je obsažena v následující citaci:

„One way of attacking a metaphysician who claimed to have knowledge of a reality which transcended the phenomenal world would be to inquire from what premises his propositions were deduced.“ (Ayer, 1936, s.33)

V této citaci zazní velice zajímavé slovní spojení "phenomenal world". Abychom mohli pochopit, o čem Ayer mluví, musíme se nejprve podívat na jeho definici. Začneme definicí fenomenologie jako filosofické disciplíny. V standfordském slovníku se dozvíme, že se jedná o „the study of structures of experience, or consciousness“ (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2003), tedy o studii zabývající se zkušeností či vědomím. "Phenomenal world" by pak mohl být charakterizován jako sféra zkušenosti.

Až teď se tedy můžeme zabývat tím, co Ayerovi ve zmíněné citaci vadí. Ayer tvrdí, že metafyzik by mohl namítnout, že jeho výroky jsou správné na základě svědectví jeho vlastního rozumu. „He would say that he was endowed with a faculty of intellectual intuition which enabled him to know facts that could not be known through sense-experience.“ (Ayer, 1936, s. 33) Hlavní Ayerova námitka tedy tkví v tom, že metafyzické věty nevyplývají z empirických pozorování. Tato námitka vůči metafyzice však nepostačí, protože i kdybychom odůvodnili pomocí empirických premis, že jeho přechod do neempirického světa není logicky korektní, neznamenalo by to ještě, že tvrzení, která o neempirickém světě provedl, musí být nepravdivá. Důvod, proč tato námitka nepostačuje, je následující:

„For the fact that a conclusion does not follow from its putative premise is not sufficient to show that it is false” (Ayer, 1936, s.34)

Vidíme, že je potřeba najít mnohem silnější argument, aby mohla být metafyzika vyvrácena. Musíme se zaměřit na to, jakými výroky se metafyzika zabývá. Budeme se snažit dokázat, že kritérium verifikace, o kterém jsme výše mluvili jako o postupu, díky kterému získáme smysluplný výrok, není možné uplatnit na věty metafyziky.

Podívejme se, proč metafyzika toto kritérium nespĺňuje. Využijme příkladu zkoumaného v první kapitole. „the Absolute enters into, but is itself incapable of, evolution and progress.“ (Ayer, 1936, s.36) Takový typ propozice se nedá už z principu verifikovat. „For we cannot conceive of an observation which would enable one to determine whether the Absolute did, or did not, enter into evolution in progress.“ (Ayer, 1936, s.36) Ayer dále říká, že je samozřejmě možné, že autor použil slova v jiném významu než jsme normálně zvyklí, takže stále ještě existuje možnost, že je věta empiricky verifikovatelná. Bohužel, jakmile sám autor přizná, že jeho výrok není tautologie ani empiricky verifikovatelný, musí být již z předpokladu, že smysluplné věty jsou pouze ty, které mají založení v empirii nebo které jsou tautologiemi, beze smyslu.

Zjišťujeme, že Ayer stejně jako Carnap zpochybňuje metafyziku pomocí logiky. Jeho postup je ale jiný. Abychom tuto odlišnost lépe ilustrovali, podívejme se na Ayerovo odůvodnění nesmyslnosti výroku "Cogito ergo sum". Cogito by podle Ayera nemělo být chápáno jako já myslím, ale spíše jako „there is a thought now“ (Ayer, 1936, s.46), tedy stejně, jak ho chápe i Carnap. To, v čem se Ayer od Carnapa odlišuje, je pak pokračování jeho analýzy. Ayer nachází hned dva problémy. Prvním problémem je negace výroku cogito. Descartes si totiž myslel, že negace výroku cogito popírá sebe samu.

„In fact he was wrong, because "non cogito" would be self-contradictory only if it negated itself: and this no significant proposition can do.” (Ayer, 1936, s. 46-47)

I kdybychom tento problém opomněli, výrok by stále nebyl v pořádku. Druhý problém je pak to, že na sebe první a druhá část výroku logicky nenavazuje. Z výskytu nějaké myšlenky v určitém momentě nelze usuzovat na výskyt jakékoli další myšlenky v jiném momentě. „The fact that a thought occurs at a given moment does not entail that any other thought has occurred at any other moment, still less that has occurred a has series of thoughts sufficient to constitute a single self.“ (Ayer, 1936, s.47) Ayer tedy vyvozuje, že Descartův argument není platný.

Kapitola 4

Kam zařadit metafyziku

Viděli jsme, že podle logických empiristů je metafyzika problematická natolik, že požadují její odstranění z filosofie. Kam ale metafyziku nově zařadit? Na tuto otázku se pokusíme odpovědět v následující kapitole.

4.1 Wittgesnteinovo zařazení

„4.003 ... A není divu, že nejhlubší problémy vlastně žádnými problémy *nejsou*.“ (Wittgenstein, 1921, s.26) Zaměřme se nejprve na to, jak ji patrně interpretovali Ayer s Carnapem. To, co je pro logické empiriky v tomto aforismu problematické, je slovní spojení "nejhlubší problém". Problematický je z toho důvodu, že Wittgenstein metafyzice vědomě dává takovou důležitost, se kterou by Carnap ani Ayer nesouhlasili. Ti si patrně při čtení představovali uvozovky a brali toto slovní spojení nadsazeně. Nabízí se ale i jiná možná interpretace a to, že Wittgesnteinovi metafyzika přeci jen připadá důležitá. Ano, již jsme zjistili, že Wittgenstein proti ní má velké výhrady, ale to ještě neznamená, že by pro něj metafyzika nebyla určitým způsobem závažná. Napovídají tomu i další aforismy, se kterými se v *Traktátu* setkáme.

„6.41 Smysl světa musí ležet mimo něj. Ve světě je vše, jak to je, a vše se děje, jak se to děje; hodnota není v něm, a kdyby byla, neměla by žádnou hodnotu. Je-li nějaká hodnota, jež má hodnotu, pak musí ležet vně a bytí tak či onak. Veškeré dění a bytí tak či onak je nahodilé. Co je činí nenahodilým, nemůže ležet ve světě, poněvadž pak by to bylo zase nahodilé. Musí to ležet vně světa.“ (Wittgenstein, 1921, s.80)

Zde se nabízí interpretace, že podle Wittgesnteina bude metafyzika a její otázky ležet až za hranicí, která je vstřebatelná lidskými smysly. Podstatný rozdíl oproti názorům Carnapa a Ayera, které se dozvíme dále, je možnost, že by metafyzika mohla existovat a že by dokonce mohla

sdělovat zajímavé poznatky. Tato myšlenka nejen, že není vyvrácena, je dokonce podpořena i dalšími aforismy, které v *Traktátu* najdeme.

„6.52 Cítíme, že i kdyby byly zodpovězeny všechny vědecké otázky, našich životních problémů by se to ještě vůbec nedotklo. Není zde pak ovšem žádná otázka a právě to je odpověď.“
(Wittgenstein, 1921, s.82)

Pozastavme se nad tímto aforismem. Je zajímavé, že se v něm Wittgenstein vyjadřuje podobným způsobem jako Carnapem kritizovaný Heidegger. Může se zdát, že se Wittgenstein dovolává Heideggerova pojmu "nic", k němuž mají blízko výrazy "vůbec" a především "žádná". Proto si zde dovolíme odcitovat část z Heideggerovy přednášky Co je to metafyzika, kde právě o "Nic" a vědě polemizuje.

„Je-li věda v právu, pak jedno je jisté: o tomto Nic nechce věda nic vědět. To je koneckonců vědecky přísně pojaté Nic. Víme o něm tím, že o něm - Ničem - nechceme nic vědět.“ (Heidegger, 1929, 41)

Vidíme, že věta „Není zde pak ovšem žádná otázka a právě to je odpověď.“ tak trochu říká, že „o tomto Nic nechce věda nic vědět.“ A to je velice zajímavé, protože Wittgenstein by pravděpodobně stejně jako Carnap v Heideggerových větách viděl problém. Na druhou stranu, je možná i jiná interpretace.

Metafyzika nemá podle Wittgensteina smysl, jen je to z jiného důvodu, než jaký představil Carnap s Ayerem. Není to proto, že by věty metafyziky byly nesmyslné, i když si připomeňme, že v aforismu 3.324 Wittgenstein připouští, že filosofie užívá jazyka nekorektním nelogickým způsobem. Důvod, proč se podle něj není třeba zabývat metafyzikou a dokonce ani teologií je, že stejně nikdy nedostaneme uspokojující odpověď na tyto pro někoho tak "palčivé otázky". Věda, která je smysluplná, se k nim nemá jak dobrat. Z toho důvod tedy vůbec nemůžeme nad otázkami přemýšlet a musíme si odpovědět, že se vůbec nejedná o otázky.

Podívejme se ještě na předposlední aforismus: „6.54 Moje věty objasňují tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné, když jimi -po nich- vystoupí nad ně. (Musí takřikajíc odkopnout žebřík, poté co po něm vylezl.) Musí tyto věty překonat, pak uvidí správně.“
(Wittgenstein, 1921, s.83) Zde se nachází další aforismus, který jakoby naznačuje, že možná celý *Traktát* je nějakým způsobem metafyzika.

Celou argumentaci pak Wittgenstein korunuje tvrzením; „7 O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.“ (Wittgenstein, 1921, s.83) To je poměrně zajímavý aforismus, který může posloužit i nám, jako závěrečná odpověď na otázky ohledně metafyziky. Nemluví-li Wittgenstein explicitně o interpretaci metafyziky, nejedná se podle něj patrně o problematiku, kterou by bylo možné jasně vysvětlit, vymežit, situovat. Proto je o ní lepší mlčet a nepovažovat ji za zásadní problém. Vidíme, že interpretace Wittgensteinova Traktátu není jednoznačná. Nabízí se zde interpretace, kterou berou za opravdovou zbylí dva filosofové a která označuje metafyziku za nesmysluplnou vědu. Na druhou stranu můžeme celý *Traktát* v jistém slova smyslu za metafyziku označit.

Uveďme ještě jednu citaci z předmluvy „pravdivost zde sdělených myšlenek se mi zdá nenapadnutelná a definitivní. Jsem tedy toho mínění, že v tomto ohledu jsem dané problémy s konečnou platností vyřešil.“ (Wittgenstein, 1921, s.9) Wittgenstein si je v době publikování *Traktátu* jistý, že na otázky odpověděl v plné míře. Je pravda a zmiňuje to i Carnap, že otázky metafyziky lze zcela vyvrátit až nyní, právě díky tomu, že máme k dispozici logiku. V tomto momentu nelze nepřipomenout jeden velice zajímavý pokus ze sedmnáctého století, který je také založený na logice a také se logickým způsobem vypořádává s "palčivou otázkou".

Je jím problém vypořádání se s vírou v Boha, takzvaná Pascalova sázka. Ve zkratce se jedná o to, že se Pascal zamýšlí nad otázkou, co je výhodnější, jestli věřit nebo nevěřit v Boha i v případě kdyby neexistoval. Jeho odpověď je následující „Estimons ces deux cas: si vous gagnez, vous gagnez tout; si vous perdez, vous ne perdez rien. Gagez donc qu'il est, sans hésiter.“ (Pascal, 1657-1658, s.268) Tato myšlenka se dá volně přeložit takto „zvažme dvě možnosti: když vyhrajete, vyhrajete všechno; když prohrajete, neproděláte nic“, a proto je podle Pascala lepší věřit v Boha. Zde jakoby Wittgenstein v určitém úhlu pohledu aktualizuje nejen tento problém, ale vlastně všechny problémy metafyziky. Výhra je zde odpověď. Vzhledem k tomu, že lidská mysl není schopna dát na otázky smysluplnou odpověď, je lepší se jimi vůbec nezabývat. Právě to říká i poslení citace:

„6.53 Správnou metodou filosofie by vlastně bylo: neříkat nic než to, co se říct dá, tedy věty přírodovědy - tedy cosi, co nemá s filosofií nic co do činění -, a kdyby pak chtěl někdo říci něco metafyzického, upozornit ho, že jistým znakům ve svých větách nedal význam. Tato metoda by toho druhého neuspokojovala - neměl by pocit, že ho učíme filosofii - avšak *právě ona* by byla jedinou správnou metodou.“ (Wittgenstein, 1921, s.83)

Viděli jsme, že postoj, který Wittgenstein zaujímá vůči metafyzice, je velice unikátní. Její existenci ani zcela neodsuzuje, ani ji nepodporuje. Říká, že pokud má metafyzika existovat, musí to být až za hranicí lidského vnímání, a proto nedává smysl se jejími otázkami zabývat. Protože odpověď, která by se neprohřešovala proti logické gramatice, nelze najít.

4.2 Carnapova degradace metafyziky

Carnap se tím, co by pro něj měla představovat metafyzika, začíná zabývat už v pátém oddíle s názvem *Metafyzické pseudověty*, kdy metafyziku porovnává s pohádkou.

„Metafyzika není pro nás "pouhým výmyslem" nebo "pohádkou". Věty pohádky neodporují logice, nýbrž jenom zkušenosti; jsou veskrze smysluplné, i když nepravdivé. Metafyzika není žádnou "pověrou"; věřit můžeme v pravdivé a v nepravdivé věty, nikoli však v řady slov, které jsou beze smyslu. Ani jako "pracovní hypotézy" nepřicházejí metafyzické věty v úvahu; neboť pro nějakou hypotézu je vztah odvoditelnosti k pravdivým nebo nepravdivým empirickým větám podstatný, a to přece právě schází u pseudovět“ (Carnap, 1931, s.6)

Carnapovo vymezení vůči metafyzice je tedy velmi radikální. Vidíme, že podle Carnapa metafyzika kvůli ignorování logiky nemůže být ani na stejné úrovni jako pohádka, což už je pro ni velká degradace.

Jenže nějakou roli by metafyzika mít měla. Jaká tedy je? Carnap ji sděluje v sedmé a poslední části svého článku, kde zachází v degradaci metafyziky ještě o něco dál. Říká nám, že metafyzika může v nejlepším případě být výraz životního pocitu.

„(Pseudo)-věty metafyziky neslouží k výkladu faktů, ani existujících (pak by byly pravdivými větami), ani neexistujících (pak by byly alespoň nepravdivé věty); slouží k výrazu životního pocitu.“ (Carnap, 1931, s.8)

Zde je metafyzika porovnávána s uměním a ani z tohoto srovnání nevychází dobře. „Podstatné je to, že umění je adekvátní, ale metafyzika neadekvátní výrazový prostředek životního pocitu.“ (Carnap, 1931, s.8) Metafyziky nazývá Carnap „hudební[ky] bez muzikálních schopností“. (Carnap,

1931, s.8) Je tomu tak z toho důvodu, že podle něj metafyzikové směšují vědu a umění. „ Místo toho, aby jednak tento sklon realizoval v oblasti vědy, a jednak v umění uspokojil potřebu se vyjádřit, směšuje metafyzik obojí a vytváří výtvar, který pro poznání nevykonává vůbec nic a pro životní pocit nepostačuje.“ (Carnap, 1931, s.8) Vidíme, že z Carnapova pohledu by metafyzika neměla zastávat žádné místo ve filosofii a pokud už "někde být musí" nachází se na pomyslné stupnici někde níž než je pohádka.

Na druhou stranu ani Carnap zcela metafyziku nezpochybňuje. Je zde autor, filosof Friedrich Nietzsche, o kterém mluví v pozitivním světle. V poslední části se Nietzsche zabývá a upozorňuje, že právě on možná nejlépe ze všech metafyziků pochopil, že by metafyzika měla být něco trochu jiného než filosofie. V díle, které se jmenuje *Tak pravil Zarathustra*, ve kterém se Nietzsche metafyzikou zabývá „nevolí matoucí teoretickou formu, nýbrž otevřeně formu umění, poesii.“ (Carnap, 1931, s.9) Je tedy docela možné, že pochybnosti o metafyzice mohli mít dokonce i sami metafyzikové a že i když Carnap usiluje o eliminaci metafyziky z filosofie, nezapomíná na její historickou důležitost. Je také patrné, že než se Carnap rozhodl celou metafyziku zpochybnit, musel si hodně metafyzických děl prostudovat. Jeho znalost Heidegggra musela být hluboká.

Shrňme si nyní, co jsme se od Carnapa dozvěděli a podívejme se, jestli si svůj cíl obhájil a jestli mu přeci jenom nemůžeme něco z jeho argumentace vytkout. Hlavní cíl byl vyvrátit metafyziku pomocí moderní logiky. Výše jsme si rozebrali, proč se metafyzické věty nedají považovat za smysluplné. Je to právě kvůli tomu, že buď již slova, která metafyzika užívá, nejsou správně definovaná a nejsou tedy relevantní z logického pohledu. To znamená, že neexistuje elementární věta, u níž by bylo jasné, za jakých podmínek je pravdivá a za jakých nepravdivá. Jiná možnost je, že se metafyzici dopouštějí při tvorbě vět i syntaktických chyb. Snad nejhorším prohrěškem z Carnapova pohledu je to, že si jsou sami vědomi, že se jejich tvrzení neshodují s logikou. Můžeme tedy říct, že si Carnap svou hlavní tezi obhájil. Ano, snad by se dalo namítnout, že logický jazyk, který Carnap obhajuje, je možná až moc striktní a vylučuje všechny domněnky a dohady, které se v normálním jazyce poměrně běžně vyskytují a bez kterých by byl jazyk chudší. Na tuto námitku ale musíme odpovědět, že Carnap se "normální běžně užívanou mluvou" nezabývá. Jeho cílem bylo obhájit a navíc možná ustálit, či lépe definovat jazyk vědy. Tedy ten, ve kterém pochyby každodenního života nemají existovat.

Navíc se Carnap ve své argumentaci dostává ještě dál, až za svůj vytyčený cíl. Zaobírá se rolí metafyziky jako takové. Nejprve se zajímá, co bylo historickou rolí metafyzika a odpovídá, že se snad smíme domnívat, že měla být „náhražk[ou] za teologii na stupni systematického, pojmového myšlení. (Domnělé) nadpřirozené poznávací zdroje teologie jsou zde nahrazeny přirozenými, ale (domnělými) nadempirickými poznávacími zdroji“. (Carnap, 1931, s.8) Carnap říká, že metafyzika

vznikla z mýtu. Jenže oproti teologii, která je podle něj definována jako systém, který se vyvinul z mýtu, a oproti poezii je metafyzika „formou svých prací předstírá něco, čím není. Forma metafyziky je formou systému vět, jež se nacházejí ve (zdánlivém) důvodovém poměru, tedy forma teorie.“ (Carnap, 1931, s.8) Problém tedy tkví v tom, že metafyzika předstírá, že má teoretický obsah. Ten ale, jak Carnap dokázal, nemá. Navíc oproti poezii metafyzika svou formou a obsahem klame své čtenáře. Předstírá totiž, že popisuje fakta, polemizuje s ostatními metafyziky, uvádí protipříklady. Právě z tohoto důvodu ji Carnap degraduje a o metafyzicích trdíl, že jsou to, jak už jsme jednou řekli, „hudebníci bez muzikálních schopností“ (Carnap, 1931, s.8)

Vidíme, že Carnap útočí a vyvrací veškerou metafyziku. Sesadí jí na výraz životního pocitu, který je ale svou formou neakceptovatelný. Uvědomme si ještě, že zde Carnap útočí na metafyziku jako na vědní obor. V žádném případě nezpochybňuje víru člověka v cokoliv. Jeho cílem bylo dokázat, proč by metafyzika neměla být součástí filosofie a že je navíc její postavení kdekoliv absurdní vzhledem k tomu, že je nesmyslná a vlastně si na vědu jen "hraje" a tím své čtenáře a příznivce klame.

4.3 Ayerův závěr o metafyzice

Jakou roli by tedy mohla mít metafyzika u Ayera? Již v první kapitole nám Ayer sděluje, že by opravdu neměla být v žádném případě považována za filosofii vzhledem k její neschopnosti formulovat smysluplné věty. Tuto myšlenku můžeme zjistit například z následující citace „For our object is merely to show that philosophy, as a genuine branch of knowledge, must be distinguished from metaphysics.“ (Ayer, 1936, s.41). Na konci první kapitoly Ayer připouští, že některé věty metafyziky by mohly mít alespoň estetickou nebo morální hodnotu. „It is true, however, that although the greater part of metaphysics is merely the embodiment of humdrum errors, there remain a number of metaphysical passages which are the work of genuine mystical feeling; and they may more plausibly be held to have moral or aesthetic value.“ (Ayer, 1936, s.45) V šesté kapitole se ale Ayer rozhodne zpochybnit i estetiku.

Estetika, stejně jako například etika, se nezabývá otázkami faktu, ale pocity. Proto nemůže být smysluplná. „ It follows, as in ethics, that there is no sense in attributing objective validity to aesthetic judgements, and no possibility of arguing about questions of value in aesthetics, but only about questions of fact.“ (Ayer, 1936, s.113) Informace, které studiem estetiky získáváme, jsou

podle Ayera „about our mental and physical make-up.“ (Ayer, 1936, s.114) Zjistili jsme, že Ayer se rozhodl zpochybnit i další vědní odvětví, které je v některých místech spojeno s metafyzikou. Dostáváme se k závěru, že by metafyzika neměla v žádném případě být brána jako součást filosofie, navíc z filosofie odstraňuje i další disciplíny; estetiku a etiku.

Musíme zde ale poznamenat, že výsledek zkoumání pořad není úplně uspokojující, vzhledem k tomu že Ayer již od začátku předpokládá, že metafyzika nemůže být součástí filosofie. To přeci vyplývá již z definice filosofie, kterou jsme se zabývali. Bude nás tedy zajímat, kam metafyziku zařadí, jaké jí přisoudí místo.

Ayer dává ještě radikálnější odpověď než Carnap. Metafyzice žádné místo nedá. Podívejme se na příklad, kde se zabývá pojmem boha v metafyzickém podání:

„And if "god "is a metaphysical term, then it cannot be even probable that a god exists. For to say "God exists" is to make a metaphysical utterance which cannot be either true or false.“ (Ayer, 1936, s.115)

Z této citace je také patrné, že metafyzika v Ayerových očích nehraje žádnou roli. Ayer se posunul o dost dále než Carnap a ukazuje, že pro metafyziku není žádné místo, protože její věty nic neříkají. Jeho postoj je tedy odstranit metafyziku absolutně.

Ayer jde ale ve své argumentaci ještě dál. Ukazuje, že ani víra v Boha nemá smysl. V šesté kapitole, kde útočí na již zmíněnou etiku a teologii, vlastně zpochyňuje celé lidské vnímání světa.

Podívejme se jakým způsobem postupuje.

„This mention of God brings us to the question of the possibility of religious knowledge.“ (Ayer, 1936, 114)

Vidíme tedy, že kdyby byla víra v Boha oprávněná, znamenalo by to, že v náboženství můžeme nalézt poznání neboli vědění. Ayer zde ale dokazuje, že nic takového, jako náboženské poznání, není.

Nejprve říká, že když chceme analyzovat tuto otázku, musíme použít jeden ze dvou dokazovacích prostředků; empirickou hypotézu nebo vyvození z tautologie. Protože ale empirické poznatky jsou jenom pravděpodobné, zabývejme se tím, jestli se nedá na naši otázku odpovědět pomocí a priori propozic.

„It is only *a priori* propositions that are logically certain. But we cannot deduce the existence of a god from *a priori* proposition.“ (Ayer, 1936, 114)

Nemůžeme ji vydedukovat z a prioriálních propozic, právě proto, že se jedná jen o tautologie a z těch se nedá nic nového vydedukovat. Musíme tedy použít druhou metodu.

„For if the existence of god were probable, then the proposition that he existed would be an empirical hypothesis.“ (Ayer, 1936, 115)

Pokud by ale existence Boha byly empirickou hypotézou, muselo by se jí dát vydedukovat z jiných empirických hypotéz. To ale není možné. Ayer zde uvádí možnost, že věta Bůh existuje by mohla být ekvivalentní s následujícím tvrzením: „there is the requisite regularity in nature“ (Ayer, 1936, 115) To by ale žádného věřícího neuspokojilo, protože i kdyby připustil, že existence Boha se v přírodě může za nějakých okolností demonstrovat i pomocí empirie, tak to, co pod termín Bůh spadá je také „transcendent being“. (Ayer, 1936, 115) Čili alespoň část definice musí ležet mimo empirické poznatky, protože Bůh musí být mystický. V tom případě ale Ayer přichází s razantní odpovědí: “In that case the term "god" is a metaphysic term. ” (Ayer, 1936, 115) A jak jsme již výše zdůvodnili, v tomto případě se jedná o nesmyslné tvrzení. Vzhledem k tomu, že celá otázka po existenci Boha je nesmyslná, musí být nesmyslná i teze ateistů, že Bůh neexistuje.

„For if the assertion that there is a god is nonsensical, then the atheist's assertion that there is no god is equally nonsensical.“ (Ayer, 1936, 115)

Zde Ayer neútočí pouze na metafyziku, ale i na část uvažování běžných lidí. Jeho odpověď je ještě víc radikální než Carnapova, který se touto problematikou nezabývá, protože jemu jde jenom o aktualizaci filosofie. Ayer má na celou část lidského myšlení následující odpověď.

„His assertions cannot possibly be valid, but they cannot be invalid either. As he says nothing at all about the world, he cannot justly be accused of saying anything false, or anything for which he insufficient grounds.“ (Ayer, 1936, 116)

Vidíme, že žádná debata o Bohu není v Ayerově pojetí přípustná, protože ve skutečnosti nic neříká, proto neexistuje nic jako náboženská pravda: „there cannot be any transcendent truths of religion.“ (Ayer, 1936, 117-118)

Je patrné, že Ayer zašel dál než Carnap a považuje za nesmyslné i otázky teologie a tak útočí na rozum "normálního člověka". Útočí tedy i mimo vědní obor. Ayer ale není až tak radikální, aby "zakázal" lidem věřit v Boha, i když ukazuje, že se jedná o otázku, která podle něj nedává smysl. Připouští, že víra v Boha může být zajímavá, ovšem zkoumat ji se vyplatí pouze v psychologii: „The fact, that people have religious experiences is interesting from the psychological point of view, but does not in any way imply that there is such a thing as a religious knowledge“ (Ayer, 1936, s.119-120) Logicky korektní uplatnění se tedy lze najít v psychologii, která zkoumá problémy lidského uvažování.

Viděli jsme, že Ayer metafyziku stejně jako Carnap vyvrací na základě nesmyslnosti jejích vět. Navíc se ale rozhodne zpochybnit i tu část lidského myšlení, které se podle něj prohřešuje proti logice.

5. Závěr

Zabývali jsme se velice krátkým obdobím, kdy se logičtí empiristé rozhodli pomocí moderní vědy předefinovat od základů filosofii. Zjistili jsme, že se prakticky všichni tři námi probíraní zastánci tohoto směru shodují v tom, že by se moderní filosofie měla předefinovat. Měla by být nově v souladu s logikou a její hlavní funkcí by měla být otázka po správných definicích. Navíc není chápána jako věda nebo teorie, ale spíš jako činnost. V důsledku uvedených "aktualizací" by se z filosofie mělo odstanit vše, co je nesmyslné, tedy celá metafyzika a další odvětví.

Všimněme si, že negativní postoj vůči metafyzice se u našich tří autorů stupňuje. Wittgenstein s metafyzikou plně nesouhlasí, ale nechává jí určitý prostor. Carnap s ní nesouhlasí radikálně, informaci o její nesmyslnosti představuje jako výsledek svého zkoumání. Ayer už je o nesmyslnosti metafyziky tak silně přesvědčen, že to považuje za zjevný fakt, který už takřka vkládá do své definice metafyziky.

Tento postoj je velice radikální a v současnosti již překonaný. V dnešní době existují filosofové, například Robert Boyce Brandom, kteří na logický empirismus jistým způsobem navazují a snaží se do analytické filosofie integrovat metafyziky, například M. Heideggera. Proto je samozřejmě důležité brát radikální myšlenky logického empirismu z pohledu dvacátého prvního století s rezervou. Je to patrné už z toho důvodu, že ani v době jeho vrcholu se obecná podoba filosofie nezměnila a metafyzika se do ní stále počítá. Navíc ani Heideggera články o boji proti metafyzice nepřesvědčily. Sám se logikou v minulosti zabýval a metafyzice se věnoval dál. Navíc je jeho jméno ve filosofii stále uznávané a má řadu následovníků.

Musíme ale podotknout, že logický empirismus byl velice důležitý směr dvacátého století, který určitým způsobem ovlivňuje i dnešní filosofii. Díla, které jsme rozebrali, se zásadním způsobem podepsala na vývoji filosofie, a to hlavně filosofie analytické. Mají svou důležitost a byla by chyba je pro jejich někdy až radikální závěry zapomenout.

Seznam literatury

Ascombe, G. E. M. (1959). An Introduction to Wittgenstein's Tractatus, Hutchinson university library London, 1967.

Ayer, A. J. (1936). Language, truth & logic; London, Victor Gollancz LTD, 1947

Carnap, R. (1931). Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache. Erkenntnis, 2, 219-241; český překlad Překonání metafyziky logickou analýzou jazyka. Filosofický časopis, 39, 1991, 622-643.

Heidegger, M. (1929) Was ist metaphysik?; záznam přednášky přednesené na universitě ve Freiburgu, český překlad Co je to metafyzika?, Oikoymenh, 2006.

Kenny, A. (1973). Wittgenstein, Allen Lane The Penguin Press, 1973.

Pascal, B. (1657-1658). Pensées, Folio classique, 2016.

Peregrin, J. (1992). Logika ve filosofii, filosofie v logice, Herrmann a synové, 1992.

Peregrin, J. (2005). Kapitoly z analytické filosofie; Filosofia, 2005.

Peregrin, J. (2008). Filozofie pro normální lidi. Praha, Dokořán.

Schlick, M. (1932). The Future of Philosophy; College of the Pacific Publications in Philosophy 1: str. 45--62.

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2003). Phenomenology, substantive revision Mon Dec 16, 2013 ; odkaz <https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/#WhatPhen>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2011). Logical Empiricism, substantive revision Wed Apr 5, 2017; odkaz <https://plato.stanford.edu/entries/logical-empiricism/>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2006). Vienna Circle, substantive revision Wed Feb 17, 2016; odkaz <https://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/#BasPerActOveDoc>.

Wittgenstein, L. (1921). *Logisch-philosophische Abhandlung*. *Annalen der Naturphilosophie*, 14; český překlad *Tractatus logico-philosophicus*, Praha, Oikoymenh, 1993.